

DJELO S. S. KRANJČEVIĆA U PROSTORU I VREMENU

NIKOLA IVANIŠIN

I

Književno djelo S. S. Kranjčevića bilo je — kao valjda nijedno u našoj književnosti — »izloženo« najrazličnijim zahvatima književne kritike, sve tamo od napisa Milivoja Šrepela (u *Viencu* 1885) pa do dana današnjega.

Ogromni kvantitet interesa za Kranjčevićovo djelo mogao bi biti dokaz o vitalnosti toga djela, koje je svojom umjetničkom snagom pobuđivalo pažnju generacija književnih kritičara.

Kvalitet toga interesa, međutim, mogao bi opet biti dokaz o izvjesnoj nemoći književne kritike, koja je baveći se Kranjčevićem iz generacije u generaciju stalno bila pred jednako zagonetnim, čudnim, trajno otvorenim pitanjima.

Historija književne kritike o Kranjčeviću ujedno je historija našega književnog i kulturnog diletantizma (Šrepel, Pasarić, Hranić itd.), klerikalizma (Č. Jakša, A. Mahnič, F. Rožić itd.), liberalizma (I. Krnic, M. Marjanović, B. Livadić itd.), akademizma (Petraović, Haler, Barac itd.), socijalističkoga realizma — sociologiziranja (Franičević, Popović, Šegedin itd.).¹

I konačno historija književne kritike o Kranjčeviću jest u neku ruku i historija našega pjesništva — pjesničke književne kritike (Matoš, Krleža, Nazor itd.).

Činjenica da je Kranjčevićovo književno djelo sjedinjeno — kao u nekom »sveljudskom hramu«² sa sveukupnim našim narodnim udešom od potkraj prošloga stoljeća pa do danas, svjedoči o Kranjčeviću kao o narodnom pjesniku *par excellence*, ali i o pomenutoj nemoći književne kritike, koja je morala progovoriti znatno više o Kranjče-

¹ Isp. sastav M. Matkovića, »Kranjčević i hrvatska kritika«, *Republika* 1948, 11, 12. — Socijalistički realizam kao pravac u književnosti i sociološka metoda u kritici sami po sebi ne predstavljaju ništa negativno — i na jednom i na drugom području bilo je i propusta, ali i rezultata. Naše glorificiranje socrealizma i sociologiziranja u kritici do god. 1950. i njihovo anatemanje (nerijetko i od istih ljudi) poslije te godine, svjedoči samo o našim kukavnim književnim prilikama i o još kukavnijim intelektualnim i moralnim književno-kritičkim potencijalima.

² Misli se na Kranjčevićevu pjesmu *Sveljudski hram*.

vičevu pjesničkom djelu, a znatno manje o »narodnom udesu od potkraj prošloga stoljeća«, tj. o našem diletantizmu, klerikalizmu, liberalizmu, akademizmu itd.

Zanimljiv bi dakle, u tom smislu, mogao biti zaključak Marijana Matkovića, po kome se književna kritika u vrijeme i poslije Kranjčevićeva književnoga djelovanja »našla potpuno nesprennom« pred Kranjčevićevim književnim djelom.³

Takav zaključak »izveden« godine 1948., u vrijeme općega intenzivnog havljenja Kranjčevićem povodom 40-godišnjice njegove smrti, mogao je predstavljati i poticaj da se te godine »stvari« u vezi s Kranjčevićem što je moguće više »srede«, da se o njegovu književnom djelu izreče što kvalificiraniji književno-kritički sud.

Borbenošću i patriotizmom nadahnuto revolucionarno razdoblje oko 1948. godine svo je bilo u znaku parola i akcija oko ekonomsko-političke i socijalne obnove i izgradnje zemlje. Očuvanje tekovina Narodnooslobodilačkog rata zavisilo je tada u mnogome od specifičke ekonomsko-političko-socijalnih »prilika«, na kojima se u izvjesnom potenciranom smislu zasnivao naš sveukupni ondašnji život, pa su te »prilike« — o kojima se raspravljalo naprosto svuda — nerijetko bile onaj »čarobni štapić« pomoću kojega su objašnjavane mnogostruke pojave našega ondašnjeg i prethodnog života — od ekonomike i politike do, recimo, književne kritike.

Operiranje frazama o »ekonomsko-političkim i socijalnim prilikama« na području književne kritike predstavljalo je u ono vrijeme težnju za dosezanjem marksizma,⁴ ali na žalost samo težnju, jer je marksizam u praksi ondašnje naše književne kritike — unatoč forsiranom isticanju »ekonomsko-političkih i socijalnih prilika« — u stvari ostao uglavnom nedosegnut.

Vidljivo je to prilično jasno u *Republici* br. 11-12/1948, u kojoj su sakupljeni ondašnji najvažniji književno-kritički spisi o S. S. Kranjčeviću.

Ispravno je bilo što su neki autori spomenute *Republike* prilazili Kranjčeviću s ekonomsko-političkih i socijalnih pozicija god. 1948., jer s drugih pozicija on i Kranjčeviću nisu ni mogli prići. Neispravno bi, međutim, moglo biti to što su, prilazeći Kranjčevićevu djelu s pozicija godine 1948, nerijetko »navlačili« Kranjčevića na te — ne Kranjčevićeve, nego uglavnom svoje vlastite — hiljadudevetstočetdesetosmaške pozicije. Karakterističan izbor borbenih, socijalnih, patriotskih Kranjčevićevih pjesama objavljen u *Republici* 11-12/1948,⁵ ne svje-

³ Uz izuzetak Matoševih i Krležinih teza, bez kojih se ne može ni zamisliti ozbiljnije proučavanje Kranjčevića, M. Matković, o. c., str. 981.

⁴ Nerijetko se iza toga krio najobličniji malograđanski konformizam.

⁵ To su pjesme: *In Tyrannos, Gospodskom kastoru, Dva barjaka, Resurrectio, Moj dom, Naš čovo, Iseljenik.*

doći toliko o onom najboljem iz Kranjčevićeve lirike, koliko o potrebama »borbenog, patriotskog, socijalnog« vremena godine 1948, koje je trebalo ilustrirati odgovarajućim izborom Kranjčevićevih pjesama.

»Navlačenje« Kranjčevića na ekonomsko-političke, socijalne i književno-kritičke sheme iz godine 1948. nije se očitovalo samo u formiranju opće poznatih borbenih socijalno intoniranih pjesama,⁶ nego i u citiranju borbenih i socijalno intoniranih strofa i stihova iz pjesama, koje bar u prvom planu nisu mogle izazvati ni borbene ni socijalne kranjčevićanske rezonance.⁷

Ispravno je bilo što su kritičari, polazeći s pozicija godine 1948., isticali i potrebu, da se Kranjčevićovo pjesničko djelo prouči u okvirima prostora i vremena, gdje i kada je to djelo nastalo, tj. u relacijama Hedervaryjeve Hrvatske i Kalajeve Bosne.

Neispravno bi, međutim, moglo biti to što se god. 1948. nešto i odviše objašnjavao Kranjčević »teškim prilikama« Hedervaryjeve Hrvatske i Kalajeve Bosne — kao da su nekako te takozvane »teške prilike« priječile Kranjčevića, da se vine do pjesničke genijalnosti.⁸

Isticanje u vezi s Kranjčevićem god. 1948. »teških prilika« u doba Hedervaryjeve Hrvatske bilo je prilično jednostrano i neumjesno, ne samo stoga što ni god. 1948. životne prilike nisu bile baš »lake«, nego i stoga što je u Hedervaryjevoj Hrvatskoj postojao vrlo utjecajni domaći građanski sloj, koji je — povežavši svoje interese s Bečom i Peštom — živio ne pod »teškim« nego dapače pod »lagodnim« — eto prave riječi — životnim prilikama.

S bečko-peštansko-zagrebačkoga građanskog stajališta mogao se život u Kalajevoj Bosni — uslijed početne, brutalne kapitalističko-birokratske ekspanzije — činiti teškim, nesnosnim. Ali s kranjčevićanskog pjesničkog stajališta mogla se ta Bosna u 90-im godinama prošloga stoljeća — sa svojim prirodnim ljepotama, minaretima, čalmama, turskim grobljima — činiti itekako privlačna. Još je interesantnijom ta Bosna mogla biti sa stajališta usavršavanja Kranjčevićeva pjesničkog jezika, koji je, nakon senjsko-zagrebačke faze, bio daleko od savršenstva.⁹

S najvažnijeg, pjesničkog, stajališta, dakle, hiljadudevetstočetridesetosmaške »teške prilike« Kalajeve Bosne mogle su u vezi s Kranjčevićem također izgledati jednostrane i neumjesne.¹⁰

⁶ Misli se na pjesme osrednje po vrijednosti *Radniku*, *Vizija* itd., koje su u ono vrijeme forsirane po publikacijama i raznim akademijama.

⁷ Tako su u *Republici* 1948. 11, 12, objavljena dva stiha iz pjesme *Prostnačko sunce* (str. 932) i dvije strofe iz pjesme *Lucida intervalla* (str. 957).

⁸ Kako reče V. Nazor u raspravi: »Čitajući Kranjčevića«, *Rad* 281, str. 51.

⁹ Isp. D. Brozović, »O izvorima pjesničke snage u Kranjčevićevu jezičnom izražaju« *Zadarska revija* 1960, br. 5, str. 354, 355.

¹⁰ To više ako se ima u vidu da je Kranjčević u Bosni živio sređenim građanskim životom.

Ako s književno-kritičkih pozicija godine 1958-62. — dakle povodom 50-godišnjice Kranjčevićeve smrti i nešto kasnije — promatramo metode i rezultate književne kritike o Kranjčeviću iz godine 1948., onda bismo mogli — poput Marijana Matkovića u odnosu na književnu kritiku o Kranjčeviću do 1948. — kritički istaći da ni metode ni rezultati nisu zadovoljavajući, jer nam je književna kritika o Kranjčeviću 1948. rekla previše o našim ondašnjim ekonomsko-političkim, socijalnim, socijalističkim i socrealističkim preokupacijama, a premalo o Kranjčevićevim pjesmama.

Slabosti književne kritike o Kranjčeviću 1948. godine slične su, dakle, slabostima te iste kritike iz ranijih razdoblja našega — u vezi s Kranjčevićem — diletantizma, klerikalizma, liberalizma, akademizma itd. itd. — bez obzira što je Kranjčević totalitetom i fragmentima svoga pjesničkog djela bio upravo najbliži generaciji kritičara koji su god. 1948. interpretirali njegovo djelo.

II

Slabosti književne kritike o Kranjčeviću godine 1948. ne moraju se, na sreću, uočavati s ležernih i »sigurnih« pozicija 1958-62., jer su te slabosti već uočene »istovremeno«, tj. potkraj 1948.¹¹

Nadograđujući na pjesničkoj, najvitalnijoj kritici, koja je o Kranjčeviću izrečena na liniji od Matoša do Krleže, Vladimir Nazor je napisao i ove retke:

»Ima nešto, što se već dugo ističe, kad je govor o Kranjčeviću »Kalaj!« i »Kalajeva Bosna!« Našao se time pandan »Hedervariju« u »Hedervarijevoj Hrvatskoj« i na polju književnosti. Da su Hedervari i Kalaj bili silnici i lukavci, ne treba ni govoriti; upoznali smo ih i osjetili u našem političkom i ekonomskom životu, al' ipak ne mogu biti još uvijek čarobni ključ, kojim se otvaraju vrata tajnome svetištu pjesnikova stvaranja. Ta »Kalajeva Bosna« bila je dolsta žalosna stvarnost, al' ona počinje da postaje pokrivalo, kojim pokrivamo i sve naše tadanje pogreške, mane, zablude, nesposobnosti pa i... još koješta. Čudimo se što je Kranjčević pod Kalajevim pritiskom, u Kalajevu pašaluku, mogao i onoliko kao pjesnik raditi, napredovati, postići; i bacamo krivnju na kalajevštinu, što se Silvije nije »uzvio do genija«. Sve je to pretjerano. Pretjerano je iz razloga, što pravoga pjesnika ne može ništa da pritisne« (V. N. »Čitajući Kranjčevića«, *Rad* 281, str. 51.).

Koliko god bile zanimljive te tvrdnje, kojima se Nazor suprotstavio malne cjelokupnom duhu našega hiljadudevetstočetredesetomaškog tumačenja Kranjčevića, još su zanimljivije rečenice, kojima je on otpočeo svoju studiju »Čitajući Kranjčevića«. Evo tih rečenica:

¹¹ U citiranoj raspravi V. Nazora.

»Da Kranjčević nije živio u Kalajevoj Bosni i u Hedervarijevoj Hrvatskoj, nego u sretnoj zemlji Provansi, da ne bijaše Hrvat no Francuz, on bi jednako bio ono što jest — Kranjčević! Nisu njega onakvim stvorile političke, društvene i ekonomske prilike malenoga kraja, u kojem se na toj širokoj zemlji rodio i živio, nisu ga onakva udesile niti njegove lične zgode i nezgode, koje — zapravo nisu ni bile toliko tužne; uzroci nezadovoljstvu i buntovništvu tog mirnog, ni od koga proganjenog hljebom providenog, a kao pjesnika uvijek priznatog i štovanog čovjeka, imaju drugi i dublji korijen. leže u njemu samom. On nosi u sebi uzvišenost, ali i prokletstvo genija« (O. c., str. 5).

Početna Nazorova teza iz toga odlomka čini se, bar u prvi mah, pjesnička maštanija. Čemu naime priželjkivanje »da Kranjčević nije živio u Kalajevoj Bosni...«, kad je on u toj Kalajevoj Bosni živio, čemu »sretna zemlja Provansa«, kad je Kranjčević vidio nije, čemu Kranjčević Francuz, kad ne bijaše nego Hrvat?

Nepravедno bi ipak bilo na taj način prijeći preko Nazorove teze! On je istina bio poznat po svojim pjesničkim maštanimajama,¹² ali je bio ujedno poznat i kao realan čovjek »Bracanim«, koji se znao snaći u »nepjesničkoj« životnoj zbilji. Osim toga — što bi moglo biti posebno važno — Nazor nije samo pisao pjesme, nego je kao teoretičar filozof nastojao da objasni i zagonetni fenomen pisanja.

Nikakvih dakle maštanija ne treba tražiti u interesantnoj Nazorovoj tezi o Kranjčeviću. Nazor ju je, revoltiran valjda 1948-škim objašnjavanjem Kranjčevića Hedervarijevom Hrvatskom i Kalajevom Bosnom »postavio« nešto i odviše jasno, žustro, odsječeno, pa je u tome, a ne u maštanimajama, njezina zanimljivost, ali i slabost.

Značenje Nazorove teze nije dakle u njezinoj uvjerljivosti, jer nas upravo radi svoje apodiktičnosti ne uvjerava, nego u tome što ta teza, upravo onakva kakva jest, izaziva nova razmišljanja i nova, možda »elastičnije« postavljena pitanja u vezi s Kranjčevićem.

Jedno takvo elastičnije pitanje na koje nas je ponukala Nazorova teza moglo bi glasiti: Što bi bilo s pjesnikom Kranjčevićeva talenta da je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća živio u »sretnoj zemlji Provansi«?

U drugom dijelu citiranog odlomka, Nazor je, potaknut valjda istim razlozima, opet žustro i odlučno postavio tezu po kojoj na Kranjčevićevu pjesničku fizionomiju nije utjecala ni okolina ni lične zgode i nezgode, nego »uzvišenost i prokletstvo genija«, što ih je on »nosio u sebi«.

Ni ova Nazorova teza, upravo radi svoje apodiktičnosti, ne uvjerava sama po sebi, ali i ona potiče na razmišljanja i izaziva nova kranjčevićanska pitanja. Jedno takvo pitanje moglo bi glasiti: Koliko je za Kranjčevićevu pjesničku fizionomiju — to jest za njegove pjesme — važan element prostora, dijelovi Hrvatske i Bosne gdje je Kranjče-

¹² V. Nazor — pjesnik legendi.

vić živio, i vremena, to jest kraja 19. i početka 20. stoljeća, kada je Kranjčević stvarao svoje pjesme, koliko je nadalje važan element Kranjčevićeve pjesničke ličnosti u okviru, pa i usprkos pomenutim kategorijama prostora i vremena.¹³

Ako bismo odgovorili na to pitanje, onda bismo valjda mogli nešto reći i o tome ... šta bi bilo s pjesnikom Kranjčevićeva talenta, da je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća živio u »sretnoj zemlji Provansi«.

III

Usprkos Nazorovoj tvrdnji da Kranjčevića »nisu onakvim stvorile političke, društvene i ekonomske prilike malenoga kraja, u kojem se na toj širokoj zemlji rodio i živio ...« može se naglasiti da se značajan dio Kranjčevićeva pjesničkoga djela može tumačiti isključivo u okviru prostora i vremena, tj. u okviru ekonomsko-političkih, socijalnih, književnih prilika u kojima je Kranjčević u svom vremenu živio i djelovao.

»Početak« takva kranjčevićanskog okvira mogla bi biti posveta *Bugarkinja* ondašnjoj hrvatskoj nacionalnoj veličini — Augustu Šeni, kojom je Kranjčević otpočeo svoje pjesničko djelovanje, završetak okvira bila bi lokalno intonirana *Zadnja uskočku šajka* kojom je to djelovanje završio.¹⁴

Kranjčevićeve *Bugarkinje*, nastajale i objavljene 80-ih godina prošloga stoljeća, »opterećene« su zaista tim 80-im godinama u nacionalnom, socijalnom, ekonomskom, političkom i književnom smislu. One se dapače mogu i vrednovati u relacijama i kriterijima naših 80-ih godina.

Da bi se to dokazalo, nije valjda potrebno vršiti nikakve analize. Dovoljno bi možda moglo biti da se — imajući pred očima pretkranjčevićevske rezultate, Preradović-Šenoa-harambašićevske lirike, nabroje samo naslovi nekih Kranjčevićevih bugarkinja. Evo tih naslova: *Hrvatskoj, Hrvatskoj majci, Bog i Hrvati, Hrvatice kod koljevke, Narod, Povijesti sud, Senju gradu, Na Nehaju, Nad rasapom moga grada* itd.

Kranjčevićeve *Bugarkinje* zaista su znatnim svojim dijelom po svom totalnom dometu prostorno i vremenski ograničena patriotska, u širem smislu nacionalna, »hrvatska«, i u užem lokal-patriotska »senjska« lirika, koja kao takva jedva da može uzbuditi onoga tko s tom Hrvatskom i sa Senjom veze nema.

¹³ U kategorijama prostora i vremena sadržane su naravno i tzv. ekonomsko-političke i socijalne prilike, jer prostor nije bezvazdušan i vrijeme nije bez događaja.

¹⁴ Iako objavljena po prvi put u Vijencu 1890. br. 52, ta je pjesma stavljena i na kraj Kranjčevićeve zbirke *Pjesme* iz 1908.

Slična, prostorno i vremenski lokal-patriotski »ograničena«, ali u književnom smislu kudikamo vrednija mogla bi biti lirika sadržana u Kranjčevićevim *Uskočkim elegijama*. Neka opet naslovi govore sami za se: *Naš čovo*, *Stari oporbenjak*, *Velebitska buka*, *Trsatska sjena*, *Pred kraljevskom pločom u Baški*, *Na obali uskočkog grada* itd.

Nazorovim tezama dakle usprkos moglo bi se ustvrditi da autor *Bugarkinja* i *Uskočkih elegija* ni u kom slučaju ne bi mogao postojati u »sretnoj zemlji Provansi«, toliko su te pjesme prostorno i vremenski odnosno hrvatsko-senjski, »neprovansalski« obojene. Isto bi se tako moglo ustvrditi da su ekonomsko-političke i socijalne prilike 80-ih i 90-ih godina u Hrvatskoj bitnije utjecale i na *Bugarkinje* i na *Uskočke elegije*, koje se kao pjesničke zbirke mogu također i vrednovati u relacijama naše književnosti 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća.

Kranjčević nije dakle postao stvaraocem *Bugarkinja* i *Uskočkih elegija* bez obzira na ekonomsko-političke prilike — kako bi se moglo činiti da veli Nazor generalizirajući o Kranjčeviću — nego je on to postao upravo s obzirom na te prilike — kako proizlazi iz znatnoga dijela i jedne i druge zbirke.

No takav trijumf nad Nazorovim tezama bio bi veoma »komotan«, jer Nazor pišući o Kranjčeviću, kojega »... nisu onakvim stvorile političke, društvene i ekonomske prilike... itd.« nije ni mislio na autora *Bugarkinja* i *Uskočkih elegija*, nego valjda na autora *Izabranih pjesama*, *Trzaja* i *Pjesama*.

Koliko se god takva obrana Nazora činila »ubitačno«-definitivnom, ipak bi se na toj obrani mogla naći slabija mjesta.

I u *Izabranim pjesmama* na primjer moglo bi se naići na prostorno-vremenski i vrednosno »ograničene« pjesme. Evo ih: *Domovini* (15. kolovoza 1891), *Hrvatskoj braći iz Dalmacije* (25. kolovoza 1891).

Pjesma *Groblje na umoru* iz zbirke *Pjesme* (1908) mogla je, na primjer, nastati jedino na prostoru Bosne u vrijeme kad se gradila uskotračna željeznička pruga!

Ovakvi stihovi na primjer:

srećni ko pisarsko lice kad mu je predstojnik možni
ropski na pozdrav kimnuo glavom

(*Prosinačko sunce*, *Trzaji* 1902)

mogli su nastati u eri bezdušne birokratizacije Bosne potkraj 19. stoljeća.

Prostorno-vremenska »ograničenost« pjesme u tematskom smislu ne mora uvjetovati i njezinu pjesničku vrijednosnu »ograničenost«!

Pjesma *Iseljenik* na primjer iz *Uskočkih elegija* jedna je od najuspjelijih Kranjčevićevih pjesama, a ipak je ta pjesma svedena na

jedan specifični obiteljski ugođaj našega iseljenika primorca iz vremena kada je bila aktualna ekonomska emigracija na Primorju.¹⁵

Osim toga i *Bugarkinje* i *Uskočke elegije* organski su dio Kranjčevićeva cjelokupnog pjesničkog djela, pa se ne mogu tek tako odvajati od ostalih Kranjčevićevih zbirki. Organičnost tih zbirki, u sklopu cjelokupnoga Kranjčevićeva stvaralaštva, u tome je što su u njima sadržani elementi budućega potencijalnog Kranjčevića, pa su i jedna i druga važne ne samo onoliko koliko same za sebe znače, nego u prvom redu onoliko koliko je u njima sadržan budući potencijalni Kranjčević!¹⁶

Osim pomenutih naslova iz *Bugarkinja*, koji sami po sebi podsjećaju na već prije doživljenu Preradović-Šenoa-harambašićevsku liriku, u njima se nalaze naslovi pjesama, koji upućuju na budućega Kranjčevića. Takvi su naslovi: *Radniku*, *Suzi roblja*, *Utjeha*, *Plaća pravde*, *Krvave suze*, *U ponoćje* itd.

U *Bugarkinjama* je Kranjčević na ovaj način izrazio svoj doživljaj radnika:

Amo ruku, bijedniče, podaj sada,
Amo ruku, žuljeve da ti mučne
Moja usna drhtava pri tom vidu
Poljubi srčno!

(*Radniku*, *Senj* 1885)

U toj strofi sadržana je nota poštovanja («moja usna drhtava pri tom vidu»), ali i sažaljenja («bijedniče . . . žuljeve, da ti mučne»).

U *Izabranim pjesmama* doživljaj radnika je u idejnom smislu izgrađeniji, a u pjesničkom savršeniji:

Amo ruku, junače, pruži žuljnu,
Amo ruku, nabore da ti mučne
Pjesnikova drhtava usna družu,
Štjućući ljubne

(*Radniku* 1898)

Nota sažaljenja je iščezla, ostalo je poštovanje («pjesnikova drhtava usna, družu») i divljenje («junače, pruži žuljnu . . . »).

Neugodan pjesnički pad u prvoj varijanti pjesme, nastao valjda uslijed opisnog završetka trećega stiha:

Moja usna drhtava pri tom vidu,

¹⁵ I A. Haler i M. Krleža, iako su polazili sa različitih estetskih pozicija, priznaju posebne kvalitete pjesmi *Iseljenik*.

¹⁶ Tako nekako reče — koliko se dobro sjećam — i prof. Frangeš u svom predavanju o Kranjčeviću u sekciji za teoriju književnosti i metodologiju književne povijesti HFD u Zagrebu 15. V 1958.

»ispravljen« je u drugoj varijanti, gdje je opisivanje zamijenjeno jednom jedinom odgovarajućom »teškom« riječju

Pjesnikova drhtava usna družie

Ako je dakle u relacijama između dviju Kranjčevićevih varijanti pjesme *Radniku*, riječ o razvitku onda je taj razvitak i idejno politički — spoznaja da radnik nije bijednik nego drug i junak, i književno izražajni — spoznaja da u stihu jedne pjesme više znači odgovarajuća »teška« riječ (»družie«) nego razgovijetno, ali i dosadno, u pjesničkom smislu nemoćno opisivanje (»pri tom vidu«).

Izražavajući doživljaj radnika u pjesmi *Misao svijeta*, Kranjčević je još više »uznapredovao« na području usavršavanja vlastitoga pjesničkog izraza, njegov radnik-pravdonoša djeluje u toj pjesmi kao ogroman monument u kome je sadržana nova pjesnička, zapravo likovno plastična dimenzija.

Diže desnu junak dobar, preko neba noktom ma'nu,
Oblačine s neba zdera ko hartiju tan-tanenu

I podiže čekić teški miškom tvrdom kao kamen,
»Naprijed«! reče, a nebesa namignuše na to.. Amen!

Od prve varijante pjesme *Radniku* 1885. godine do stihova posvećenih radniku u pjesmi *Misao svijeta* 1896. postoji razvitak u smislu usavršavanja Kranjčevićeva pjesničkog izraza. Ako su vrhunci toga usavršavanja u monumentalnoj plastici stihova posvećenih radniku u ovoj drugoj pjesmi, onda su njegovi korijeni u onoj prvoj objavljenoj u zbirci *Bugarkinje* god. 1885.

Od *Bugarkinja* pa »naviše«, to jest prema zbirkama *Izabrane pjesme*, *Trzaji* i *Pjesme* postoji kontinuitet i razvitak u smislu usavršavanja izraza brojnih od Kranjčevića opjevanih motiva.

U pjesmi *Moć zagrljaja*, objavljenoj u *Bugarkinjama* nabačen je socijalni, samaritanski motiv suosjećanja za bližnjega:

Daj da tisnem cjelov na ustanca vrela,
Ovijmo si dušo ruke oko vrata!
U ljubavnom plamu svetog kod propela
Molimo se tako za trpećeg brata.

Taj će motiv »trpećeg brata« Kranjčević kasnije produbiti u nizu pjesama i stihova:

Duga je umorna noć, crno je nebo i zemlja,
Kroz tu dosadnu tmušu nešto šušti i šapće.
Možda je rosa od suza, što se sa neba vraća
Pa tiho na jadnike kaplje

(*Anđeo bola*, *Izabr. pjesme* 1898)

Dotakosmo eto i motiv suze, kao jedan od bitnih znamenja Kranjčevićeva pjesničkog stila. I taj motiv opjevan je u *Bugarkinjama*, gdje postoje pjesme u čijim se naslovima pominju suze (*Suzi roblja, Krvave suze*) i niz pjesama u kojima te suze »teku« (*Grobovi, Minite me, U ponoćje* itd.). One »teku« i pri kraju *Uskočkih elegija*, kada se Kranjčevićeva duša oprašta s rodnim krajem:

Katkad tako lutajući
Iz oka joj nešto kane
Kao vrelo gvožđe sine,
Kao teško gvožđe pane,
Pa se krije među cvijeće,
Među krši, među draču,
Odanle se onda čuje
Nešto ko da nalik plaču.

Oj, sahran'ite suzu taku,
Možete joj dušu spasti;
Napojte je suzom onom,
Jošte ćete ljepše cvasti.
Zadojite svojim mirom
Srca, krši i doline,
I onda će duša ona
Da se smiri i počine

(*Oproštaj*)

Od suza u *Bugarkinjama* 1885. do recimo suza »prolivenih« u zbirci *Trzaji* 1902, postoji ne samo kontinuitet i razvitak, nego postoji znatan dio onoga najljepšeg što je Kranjčević kao lirik izrekao.¹⁷

Motiv gavrana — ptice zloslutnice — Kranjčević je pjesnički fiksirao već u *Bugarkinjama* 1885:

Nad Nehaj-gradom crn se gavran kruži
I kobnim graktom ljute jade sluti

(*Nad rasapom moga grada*)

ali i u zbirci *Pjesme* god. 1908:

Na bojištu krvnu grakće gavran crni,
Pod njim junak leži na zgaženoj strni

(*Na bojištu*)

Jedan od najsuptilnijih kranjčevićanskih motiva, koji je također izrastao do opsesije Kranjčevićeva pjesničkog stila, motiv zvijezde, koji je treba težiti, također je nabačen u *Bugarkinjama*:

Umuknu — — propet . . . umoren . . .!
Uminu — da, nad zvijezda sjaj,
Med iskre krvnog krijesa
Da usreći bogolik raj,

¹⁷ Isp. poglavlje »Suza u Kranjčevića« V. Nazor, o. c. str. 21 i d.

Da posveti nebesa!
 Jer prve zvijezde, što su oko glave
 Splele vijenac božjoj duci,
 Plemenite su al krvave

(Grobovi)

Razrastanje toga motiva preko pjesme *Zadnja uskočka šajka* (1890), gdje se spominje »zvijezda jedna krvava i mala« i pjesme *Misao svijeta* (1896) gdje »... su krili zvijezdu onu, što ju ljudsko srce sluti«, do »Alfe u kolima malim« iz *Sveljudskog hrama* 1901. i »svjetlopisa svih neba deveterih« iz pjesme *Na голу sjedah kamenu* 1905. godine — razrastanje je ujedno i jedne autentične poezije.

I *Bugarčinje* i *Uskočke elegije* neraskidivim su nitima dakle vezane sa zbirkama iz kojih je Nazor mogao izvesti zaključak o Kranjčeviću, »kojeg... nisu onakim stvorile političke, društvene i ekonomske prilike..., nego uzvišenost i prokletstvo genija koje je nosio u sebi...«

Budući da su i *Bugarčinje* i *Uskočke elegije* usko srasle s ekonomsko-političkim, socijalnim i književnim prilikama 80-ih i 90-ih godina u Hrvatskoj, Nazorov zaključak o Kranjčeviću ne bi valjda bio uvjerljiv, jer je mogao biti izveden iz zbirke (*Izabrane pjesme, Trzaji, Pjesme*), koje su — moglo bi se reći — organski proizašle iz *Bugarčinja* i *Uskočkih elegija*.

IV

Ni takav »trijumf« nad Nazorovim tezama ne bi bio mnogo uvjerljiv, jer bi se moglo reći da njegov Kranjčević nije izveden iz pojedinih pjesnikovih zbirki, nego iz onoga najboljeg što je u tim zbirkama sadržano.

Nazorov Kranjčević izveden je, dakle, iz najboljih pjesnikovih pjesama, po kojima je on neprekidno živ u srcima čitalaca sve tamo od objavljivanja svoje prve pjesme godine 1883. i napisa Milivoja Šrepela godine 1885. pa do dana današnjega. Te najbolje pjesme (pored ostalih) mogle bi biti: *Lucida intervalla*, *Anđeo bola*, *Sveljudski hram*, *U noći mrtvih*, *Ouvertura*, *Misao svijeta*, *Prosinračko sunce*, *Iseljenik*, *Eli, eli lama azavtani*, *Mojsije*, *Zadnji Adam* itd.

I takve su pjesme neraskidivim nitima vezane za ostale, mnogo brojnije pjesme koje je Kranjčević objavio, ali bez obzira na takvu »neraskidivu vezu« te pjesme predstavljaju samostalne vrijednosti, kao što samostalnu vrijednost predstavlja zlato, bez obzira na veze s tonama rudače iz koje je to zlato dobiveno.

Iz takvih samostalno-vrijednih Kranjčevićevih pjesama Nazor bi rekao da zrači uzvišenost i prokletstvo genija, bez obzira na okolnosti pod kojima je taj genij, to jest Kranjčević, djelovao.

Tako je valjda »bez obzira na okolnosti« Kranjčević ispjevao svoju vječnu *Ouverturu*:

Snažno je mirnulo cvijeće šarnih sa gredica rajskih
 Ko da je za kišom nagli vjetrić mu ljuljnuo glave,
 Raznio opojni etar sočnih sa latica majskih,
 Pelud sa lipa, ruža i trave.

Ta bi se strofa valjda mogla najprije doživjeti negdje u bujajućoj prirodi u mjesecu maju, kada iz te prirode izbijaju vječni, svježiji mirisi života. Osnovna atmosfera strofe izražena je krajnjim riječima prvoga i trećega stiha, i to je zaista rajska — majska atmosfera. Ali osnovni ugođaj strofe nije vizuelni doživljaj dražesti njihanja (»mirnulo cvijeće . . . ljuljnuo glave«) raznobojnog cvijeća, nego doživljaj mirisa (peluda sa lipa, ruža i trave) što ga raznosi vjetar »sočnih sa latica majskih«, zapravo doživljaj specifičnog mirisa ozona, pošto je »za kišom nagli vjetrić« »ljuljnuo glave« raznobojnog majskog cvijeća. Takav doživljaj mirisa iz Kranjčevićeve strofe nije fiziološki osjet mirisa, koji možemo doživjeti u prirodi, jer mi nismo doživjeli miris ozona u prirodi, nego nakon pročitane Kranjčevićeve strofe kojom je priroda očovječena, poetizirana, pa je doživljaj mirisa nakon pročitane strofe u prvom redu estetski doživljaj.

Imajući u vidu mogućnost takva doživljaja Kranjčevićeve strofe, moglo bi se Nazorovim tezama u prilog ustvrditi da je takva strofa mogla nastati u sretnom momentu pjesnikove inspiracije, bez obzira na prostorne, vremenske, lične i ostale okolnosti pod kojima je pjesnik djelovao.

Kranjčevićeva *Ouvertura* i kao cjelina zaista djeluje »vanvremenski« i »vanprostorno«, pa će kao takva moći uzbuditi čitaoca u bilo kojem vremenu i prostoru. Ipak, bez obzira na to, a Nazorovim tezama usprkos, mogla bi se jasno utvrditi geneza *Ouverture*, njezina povezanost sa stvarnim, važnim okolnostima iz Kranjčevićeva života. U *Ouverturi* naime postoje i ovakve strofe:

Opojen raskošnim srhom zadržta polubog raja;
 Nije već mogao drukće . . . pade po edenskom prahu,
 Cijeli da obujmi svemir, cjelovom strasnim bez kraja
 Sve da u jednom popije dahu.

Pa je poljubio zemlju mlade i nevine grudi
 Velike bludnice majke usnicu tako je vrelom
 Goreć u želji, da grli, dršće, stišće i ljubi,
 Spaja duh vječni s vječitim tijelom.

Polubog zani se tako. Vječna je međutom sila
 Zašla u utrobu vječnu, rodnu i vruću i mladu;
 Žarki je, svesilni cjelov životnim kucajem bila
 Puco ko pupolj u paome hladu.

Očito je da je takve strofe pisao pjesnik »goreć u želji, da grli, dršće, stišće i ljubi«, goreć u želji »da zađe u utrobu vječnu, rodnu i vruću i mladu«. Pjesma *Ouvertura*, objavljena je u *Nadi* 15. I 1899, rađala se valjda prije toga datuma, negdje u vrijeme neposredno iza Kranjčevićeve ženidbe 17. II 1898, pa nije ni čudo što se u pjesmi osjeća pokretačka snaga nagona za rasplodivanjem, za stjecanjem potomstva.¹⁸

Iako se »u slučaju« *Ouverture* zahvat inače zastarjele biografske metode pokazao uspješan, takav ili sličan zahvat pri objašnjavanju nekih najboljih Kranjčevićevih pjesama ne mora biti uspješan.

Citirajmo strofe iz jedne od »najtežih« Kranjčevićevih pjesama!

Samo što orgulje bruje studnom u sveljudskom Hramu,
Muklo u prahimni bola pod nebo pjevaju hvalu — —
Vapiju svjetlo i pravdu... Sveci na patničkom tronu
Kimaju tužno u tom koralu

Dokle u svetištu crkve tajno se služi opjelo,
Ide sve čovjek i čovjek — beskrajni redovi hode,
Tamo im Veliki Kostur postavlja ruku na čelo,
Pogledom praznim srce probode...

Beskrajna služi se služba u nebo uprte oči
Gase se, staklen im pogled trne za maglenim žalim
Nijemo se povrh oltara suza ko smrznuta koči
Alpha u kolima Malim — — —

Osnovna atmosfera pjesme dočarana je zadnjim stihovima pojedinih strofa: mučenici, sveci »vapiju svjetlo i pravdu«, veliki kostur »pogledom praznim srce probode«, alfa u kolima malim ne svijetli nego se »nijemo«, »ko smrznuta suza koči«. To je atmosfera beznađa, ništavila, bola!

Doživljaj pjesme jest vizija beskrajnih kolona mučenika, praznih očinjih duplji Velikoga Kostura, ujedno je to i doživljaj jezivo lijepoga muziciranja, jezivog radi »studnoga sveljudskog hrama«, lijepoga radi orgulja i njihova, kako Kranjčević reče, »brujanja«.

Ako bismo se pri objašnjavanju nastanka ove pjesme poslužili biografskom metodom, onda bismo mogli utvrditi da je pjesma *Sveljudski hram* objavljena u *Nadi* 1. XII 1901, to jest iste godine kada je Kranjčević... »u kolovozu, putovao sa svojom ženom Elom iz Senja lađom u Veneciju, zatim u Padovu i Veronu«, iste godine kada je Kranjčević očekivao da bude primljen u Hrvatski pedagoško-književni zbor, što se i desilo 31. XII 1901. godine.¹⁰

¹⁸ U pjesmi *Ouvertura* postoje također biblijski motivi, koji upućuju na Kranjčevićovu teološku naobrazbu.

¹⁰ *Sabrana djela* S. S. Kranjčevića I, Zagreb 1958, str. 564.

U prvi mah iznenađuje raskorak između činjenica iz Kranjčevićeva života god. 1901. i »činjenica« iz pjesme *Sveljudski hram* objavljene iste godine.

Unatoč zdravlju, suncu, moru, putovanju s voljenom ženom, opravdanom očekivanju društvenih priznanja (*Izabrane pjesme* izišle su god. 1898.), iz Kranjčevićeve biografije god. 1901, beznađe, ništavilo, bol, prazne očinje duplje Velikoga Kostura²⁰ u njegovoj pjesmi objavljenoj iste godine 1901.

Moglo bi se reći da pjesma *Sveljudski hram* nije nastala god. 1901. iako je tada objavljena. Mogla je ta pjesma nastajati i nastati ranije, ali od god. 1901. u rasponu od nekoliko godina unatrag Kranjčević je doživljavao značajne i uglavnom sretne trenutke. God. 1899, potkraj stoljeća, iziđe mu *Izabrane pjesme* (1898), 1898. oženio se voljenom ženom, stvorio preduvjete za ličnu sreću, a 1895. počela je izlaziti *Nada*, u kojoj je Kranjčević kao glavni urednik stvarao uvjete za književnu i društvenu afirmaciju.

Ipak, unatoč i ličnoj sreći i društvenoj afirmaciji god. 1899, 98, 95 — beznađe, ništavilo, bol, prazne očinje duplje Velikoga Kostura u Kranjčevićevu *Sveljudskom hramu* god. 1901.

Od »ubitačnoga« zahvata Nazorovih teza ne bi nas u slučaju pjesme *Sveljudski hram* mogle spasiti ni savršenije metode od biografske. Tu bi krahirala valjda i sociološka metoda,²¹ jer šta bismo stvarno o toj pjesmi mogli reći povezavši je uz ekonomsko-političke, socijalne i ostale prilike prostora i vremena u kome je djelovao Kranjčević? S literarno-historijskom metodom ne bismo također daleko dotjerali, jer bismo bili u neprilici gdje zapravo da smjestimo *Sveljudski hram* u historijatu naše lirike do te Kranjčevićeve pjesme.

Možda bi mogla pomoći metoda tzv. unutrašnjeg pristupa književnom djelu? Ta bi metoda mogla biti efikasna, jer pretpostavlja i historijsku uslovljenost i autonomiju književnoga djela. Što se tiče historijske uslovljenosti, tu bi se u slučaju *Sveljudskog hrama* i po biografskoj, i po sociološkoj i literarno historijskoj liniji malo šta moglo utvrditi. Ostala bi dakle pjesma kao autonomno književno djelo bez obzira na historijske uslove, pa bi rezultat primjene »unutarnjeg« pristupa u vezi s njom mogao samo podkrijepiti Nazorove teze.

U vezi s pjesmom *Sveljudski hram* te bi teze izgledale ovako:

»Nisu Kranjčevića iz »*Sveljudskog hrama*« onakvim stvorile političke, društvene i ekonomske prilike malenoga kraja, u kojem se na toj širokoj zemlji rodio i živio, nisu ga onakva udesile niti njegove lične zgone i nezgone, koje — zapravo — nisu ni bile toliko tužne;

²⁰ Taj Kranjčevićev Veliki Kostur »poslužio je« prof. Frangešu pri interpretaciji Kriježine novele *Veliki meštar svih hulja* — *Stištičke studije*, Zagreb 1960, str. 273 i d.

²¹ Pretežno tom metodom pisana je studija Emila Štampara »S. S. Kranjčević«, *Republika* 1952, br. 5, 6. To je valjda najbolja poslijeratna studija o Kranjčeviću.

uzroci nezadovoljstvu i buntovništvu tog mirnog, niodkoga progonjenog, hljbom providenog, a kao pjesnika uvijek priznatog i štovanog čovjeka, imadu drugi i dublji korijen, leže u njemu samom. On nosi u sebi uzvišenost, ali i prokletstvo genija . . . . . Da Kranjčević iz »*Sveljudskog hrama*« nije živio u Kalajevoj Bosni i Hedervarijevoj Hrvatskoj, nego u sretnoj zemlji Provansi, da ne bijaše Hrvat no Francuz, on bi jednako bio ono što jest — Kranjčević!»

Umjesto naslova *Sveljudski hram* u Nazorov tekst mogli bi se umetnuti naslovi: *Lucida intervalla*, *Anđeo bola*, *U noći mrtvih*, *Prosi-načko sunce*, *Eli, eli lama azavtani*, *Mojsije*, *Zadnji Adam* — pa bi opet taj tekst negdje s više, negdje s manje snage mogao zvučati dovoljno uvjerljivo.

V

Postoji ipak jedan faktor u Kranjčevićevoj lirici pomoću kojega bi se mogla najozbiljnije uzdrmati uvjerljivost Nazorovih teza. Taj faktor jest jezik, kojim je Kranjčević pisao svoje pjesme.

Koliko god to čudno izgledalo u odnosu prema onom što dosad rekosmo, i jezik *Sveljudskog hrama* svjedoči o problematičnoj vrijednosti Nazorovih teza.

U ritmičkom sklopu pjesme *Sveljudski hram* nalaze se ove karakteristične, moglo bi se reći dominantne riječi: *hram*, *nebesa*, *crkva*, *nebo*, *svetište*, *stupovlje*, *truplo*, *križ*, *lomača*, *kosturi*, *sveci*, *katedrala*, *mošti*, *tamjanski* (dim), *orgulje*, *koral*, *opijelo*, *kostur* (veliki), *oltar*.

Te riječi same po sebi — po svom značenju — upućuju na karakteristični detalj iz Kranjčevićeve biografije iz godine 1883-84, kada je on . . . »— U Senju, od 1. X kao eksternist pohađao predavanja iz bogoslovskih nauka, zatim poslan (29. X) u Rim, u »Collegium Germanico — Hungaricum«, gdje je ostao 6 mjeseci (svjedodžba rimskog kolegija 6. V 1884)«. ²²

U Senju dakle i u Rimu 1883-84. godine Kranjčević je imao prilike da spozna svu mnogostruku voluminoznost značenja »karakterističnih, dominantnih riječi«, koje će godine 1901. upotrijebiti u svojoj pjesmi *Sveljudski hram*. On je neke od takvih ili sličnih riječi već bio upotrijebio, neposredno nakon povratka iz Rima u pjesmi *Noć na foru* objavljenom u *Vijencu* 11. X 1884. (*groblje*, *stup*, *mrtvac*, *kršćanski* (zvonik), *lijes*, *grobovi*, *nebesa*, *sablast*, *stupovlje*, *čeljust* (trula), *oltari* (pogrebni) itd.).

Od pjesme *Sveljudski hram* godine 1901. vodi dakle, preko »karakterističnih, dominantnih riječi«, dvostruka linija unatrag — jedna do karakterističnoga detalja iz Kranjčevićeve biografije 1883-1884. druga do karakteristične Kranjčevićeve pjesme iz godine 1884.

²² *Sabrana djela S. S. Kranjčevića I*, str. 563.

Ako bismo polazeći od »karakterističnih dominantnih riječi« iz pjesme *Sveljudski hram* željeli ići još dublje »unatrag«, onda bismo konačno došli, ako ne do ekonomsko-političko-socijalnih u doslovnom smislu, a ono valjda do »obiteljskih« razloga²⁹ i okolnosti koje su utjecale na Kranjčevićovo privoljenje teološkim studijama u Senju i Rimu godine 1883–1884, na kojima će on doživjeti i spoznati »dominantne karakteristične riječi«, koje će upotrijebiti u pjesmi *Noć na foru* 1884. (i pjesmi *Sveljudski hram* 1901.).

Pjesma *Sveljudski hram* povezana je, posredstvom »karakterističnih dominantnih riječi« — dakle posredstvom jezika — ne samo s detaljima iz Kranjčevićeve biografije ili s historijatom njegove lirike (pjesma *Noć na foru*), nego i s »nekakvim« obiteljskim, u krajnjoj liniji ipak socijalnim okolnostima koje će, opet u krajnjoj liniji, utjecati da Kranjčević napiše ni manje ni više nego pjesmu *Sveljudski hram*.

Kad smo tako »u slučaju« Kranjčevićeve pjesme *Sveljudski hram* posredstvom »karakterističnih, dominantnih riječi«, »rehabilitirali« biografsku (detalj iz Kranjčevićeve biografije), literarno-historijsku (pjesma *Noć na foru*) i sociološku metodu (obiteljske okolnosti koje su utjecale itd.), rehabilitirat ćemo i metodu unutarnjeg pristupa, koja — polazeći iznutra, iz književnog djela — polazi ujedno iz njegova osnovnog elementa, to jest iz jezika.

Budući da je osnovni jezični element u pjesmi *Sveljudski hram* sadržan u već pomenutim »karakterističnim, dominantnim riječima«, pomoću metode unutarnjeg pristupa mogao bi se doseći značajan rezultat, koji bi pokazivao da je uz »karakteristične i dominantne riječi« u pjesmi vezana i njezina umjetnička vrijednost.

Uklopljene u ritmičku cjelinu pjesme *Sveljudski hram* upravo »karakteristične dominantne riječi« predstavljaju okosnicu osnovnog umjetničkog dojma pjesme — dojma beznađa, ništavila, bola.

Neka to potvrde ove dvije strofe s naglašenim »karakterističnim dominantnim riječima«:

Gore po stupovlju redom truplo do trupine žmuri,
Križ što raspe im ruke, lomača utrobu spali,
Vjetar im kroz rebra svira, žute se bezbroj kosturi
— Besmrtni sveci u katedrali.

Samo što orgulje bruje studnom u sveljudskom hramu,
Muklo u prahimni bola pod nebo pjevaju hvalu
Vapiju svjetlo i pravdu Sveci na patničkom tronu
Kimaju tužno u tom koralu.

²⁹ Kranjčevićev otac je želio, da mu sin bude svećenik. Kad je Kranjčević godine 1884 napustio studij teologije u Rimu . . . »kući nije smio jer mu otac nije htio oprostiti, što je ostavio kolegij« (*Sabrana djela* II, str. 639).

Pomoću faktora »jezika« mogli bi se u vezi s Kranjčevićevim pjesmama rješavati dakle vrlo složeni problemi. Mogla bi se, na primjer, napisati rasprava o upotrebi uzvika u Kranjčevićevim pjesmama, i izvesti zaključak o tome, kako je Kranjčević djelujuću u nerazvijenoj jezičnoj i jezično-literarnoj sredini²⁴ morao često u nedostatku boljih riječi operirati jeftinim uzvicima: *ah, oj, aj, haj, ej, o, a, oh, e, joj, aoh, ja, ajd, bah*, itd.

Tih »gromkih«, ali u pjesničkom smislu prilično ništavih uzvika ima u svim Kranjčevićevim zbirkama:

Aj, otad, Bože, cijeli narod moj
(*Grobovi, Bugarkinje*)

Hej, ne ide danas više
(*Jataganu, Izabrane pjesme*)

O, pričaj, što je klopota
(*Noći, Trzaji*)

Ah, tu su mogli ući svi
(*Na голу sjedah kamenu, Pjesme*)

Na liniji od *Bugarkinja* 1885. prema *Pjesmama* godine 1908. uzvika je sve manje: dokaz da je mjesto njih pjesnik nalazio bolje, prikladnije riječi, ujedno dokaz da je usavršavao svoj pjesnički izraz.

Upotrebljujući preobilno uzvike u svojim pjesmama Kranjčević, kao da je hvatao zraka gušeći se u jezično-literarnoj siromaštini svoga vremena, kao da je — u pjesničkom smislu isprazno — uzdišući (uzvikujući) prikupljao snage, da se na drugom mjestu izrazi uspjelije.

Simboličan je u tom smislu stih iz pjesme *Zadnji Adam*

Ah, zraka! zraka! zraka!

Taj stih je sigurno pjesnički pad u cjelini pjesme *Zadnji Adam*²⁵ — on »opipljivo« pokazuje kako je pjesniku nedostajalo riječi, pa je taj »nedostatak« bezuspješno zamijenio uzvicima, usklikima, ponavljanjem.

Koliko se god to neobično činilo u vezi s citiranim stihom, moglo bi se reći da je pravom pjesniku lakše »živjeti« bez zraka, nego bez riječi. Gušeći se bez zraka, a »raspoložujući« riječima pravi će pjesnik smoći snage da riječima pjesnički fiksira stanje gušenja, dok će njegov kolega, »na čistom zraku«, a bez riječi samo isprazno uzvikivati

Ah, zraka! zraka! zraka!

²⁴ Isp. Brozović, o. c.

²⁵ To je već primijetio A. Haler u svojoj studiji »O poeziji S. S. Kranjčevića«, *Srp. knjiž. glasnik* 1929. Isp. i N. Ivanišin, »Metoda i rezultati književne kritike A. Halera, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru* I (1960).

Ako bismo riječ »zrak« u ovom stihu zamijenili riječju »riječiči«, onda bismo valjda o Kranjčeviću pjesničkom slučaju rekli prilično.

Riječi, dakle, odnosno jezik jest onaj faktor koji je Kranjčevića čvrsto prikovao uz prostorni trokut Senj (gdje je izgovorio prve riječi), Zagreb (odakle je dobio literarne poticaje) i Sarajevo (gdje je proveo pravi život) i vremenske relacije 80-ih i 90-ih godina — u jezičnom pogledu siromašne — ondašnje naše književnosti. Kranjčević je istina »da se izbavi iz neprilike« obilno koristio jezik literarnoga nasljeđa i jezik ondašnje hrvatske i srpske književnosti, on je svoj književni izraz obogatio koristeći se narodnim jezikom s terena gdje je živio,²⁶ ali je u jezično-literarnom pogledu premalo naslijedio.

Naslijedivši premalo bio je kao pjesnik u situaciji ne da bira, nego da traži i kuje nove riječi. Prirodno je da se »tražeći i kujući« iscrpljivao i da je rijetko kada uspijevao da se izrazi izrazom koji bi bio u razmjeru s njegovim prebujnim pjesničkim vizijama. Taj nerazmjer između Kranjčevićevih doživljajnih mogućnosti i rezultata u izrazu uzrok je valjda da specifika Kranjčevićeve lirike nije u ljepoti forme — izrazimo se staromodno — nego u snazi i izraza, pa makar forma i ne bila savršena. Po takvoj krvavo dosegnutoj specifičnoj snazi izraza Kranjčević je pjesnički svjetionik na smjeni stoljeća čije svjetlo obasjava vrhunce literature Krležina doba.²⁷

Pa šta bi konačno bilo... »s pjesnikom Kranjčevićeva talenta, da je potkraj 19. i početkom 20. stoljeća živio u sretnoj zemlji Provansi...« — vratimo se pitanju koje je inicirao Nazor.

Takav pjesnik bio bi kudikamo značajniji od našega jedinog hrvatsko-bosanskog Kranjčevića, jer bi svoje pjesme stvarao jezikom odnjegovanim na tradicijama francuske literature 19. stoljeća.

Jezično-literarni, jezivo stvarni Senj — Zagreb — Sarajevo — kranjčevićanski trokut i idealne, ali i stvarne jezično-literarne tradicije 19. stoljeća francuskog.

Takav bi »provansalski« idealni Kranjčević — izrazimo se jezikom našega malograđanskog doba — dobio valjda i Nobelovu nagradu!

²⁶ Brozović, o. c., str. 356.

²⁷ Po A. Barcu Kranjčević je bio umjetnik, koji se borio za izraz i kad se izborio, onda je taj izraz u umjetničkom smislu bio vrhunski, »Poglavlje o Kranjčeviću«, *Veličina malenih*, Zagreb 1947.; N. Ivanišin, o. c.

N. Ivanišin: DAS WERK VON S. S. KRANJČEVIĆ IN RAUM UND ZEIT

Zusammenfassung

Der Verfasser berücksichtigt zuerst die literarische Kritik über Kranjčević bis zum Jahre 1948 und stellt fest, dass diese Kritik keine Ergebnisse inbezug auf Kranjčević' dichterisches Werk erzielt habe, und dass man aus ihr zu viel von den Verhältnissen, in denen der Dichter gelebt hat, und zu wenig von seinen Gedichten erfahren habe. Man hat 1948 anlässlich von Kranjčević' 40. Todestag infolge der Anwendung der marxistischen Weltanschauung und der soziologischen Methode in der Kritik erwartet, dass diese Kritik auch bedeutende Ergebnisse bringen werde. Die erwarteten Ergebnisse kamen aber nicht zustande, weil die damaligen Kritiker den Dichter nach ihrer eigenen Anschauung vom Jahre 1948 beurteilten. Das sieht man deutlich aus der Zeitschrift *Republika* aus dem Jahre 1948 (Nr. 11 u. 12).

Durch die vulgäre Anwendung der soziologischen Methode in den Aufsätzen über Kranjčević wurde Vladimir Nazor 1948 aufgebracht und hob in seiner Abhandlung »Čitajući Kranjčevića« (*Rad JAZU* 281) den Gedanken hervor, dass unser Dichter, doch das wäre, was er sei, ohne Rücksicht auf die schweren Verhältnisse, in denen er gelebt habe, und dass die sogenannten »schweren Verhältnisse« des Raumes und der Zeit, in denen er gelebt habe, nicht die spezifische Kraft seiner Lyrik verursacht hätten, sondern »Fluch und Grösse« des dichterischen Genies, die er in sich getragen habe.

Der Verfasser polemisiert über die Thesen von Nazor und ist bemüht zu zeigen, dass die ökonomisch-politisch-sozialen und persönlichen Verhältnisse doch die Eigenart der Lyrik von Kranjčević beeinflusst hätten und dass sie ihn an eine bestimmte Zeit und an einen bestimmten Raum, d. h. an die achtziger und neunziger Jahre des vorigen Jahrhunderts in Kroatien und Bosnien, in denen er gewirkt hat, gebunden hätten, ohne Rücksicht auf sein dichterisches Genie.

Der Verfasser zeigt am Ende seiner Abhandlung, dass die Sprache jener Faktor ist, der Kranjčević auf die zeitlichen und räumlichen Relationen unserer Literatur in den achtziger und neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts festgelegt hat. Sein Genie konnte sich nicht in unserer Literatur, die damals keine gehobene Sprache besass, in seiner Vollkommenheit entwickeln, und deswegen sind oft seine Gedichte der Form nach unvollkommen und ihre Eigenart liegt nicht in tadelloser Schönheit, sondern in der Kraft des Ausdrucks.